

Rainer Maria Rilke Duinon Elegioita, suom Arja Meski, ntamo 2015

Eläinelegiasta RISTO NIEMI-PYNTTÄRI

Enkeleillä on voima ja valta Rilken klassisen runoelman alussa, nykyään kiinnostavampia ovat kuitenkin eläimet, joille tulee enemmän valtaa lopussa. Niitten uskomaton valppaus kertoo Rilkeille, että ne ovat enemmän olemassa kuin me.

Kaikin silmin katsoo luotu
avoimeen. Meillä vain on silmät
kuin nurinpäin, ansoina
pohjattoman sisimpämme tiellä.

Rilken eläinelegiaksi kutsuttua 8 -runon ensi säkeet puhuvat avoimesta (Das Offene), jonka eläimet näkevät, mutta joka on ihmiselle liian raakaa, ja josta hän kääntyy sivilisaation suojaan. Rilke -käännöksen jälkisanoina on eläinelegioihin hyvin johdettava sitaatti Wolfgang Jankelta:

”Kaikki silmät” tarkoittaa luomakunnan kaikkien näköelinten moninaisia muotoja hyönteisten verkkosilmistä lehmän suuren silmän lempeään, syvään katseeseen, lasten silmistä rakastavaisten hämmästyneeseen ilmeeseen ja kuolevan pohjattomaan tuijotukseen.”

Kokonaisuudessaan Rilken elegoiden lukemista auttaa, kun voi hahmottaa kunkin runon aiheen. Ensimmäiseksi on enkelielegia, jossa nuo absoluuttisen olemassaolon hahmot ilmaantuvat kammottavina ja vaativina näyttämään kuinka heiveröisesti ihminen ammentaa olemassaoloaan.

Toinen , rakkauselegia, kysyy onko ihmiselle voimakasta vain rakastuneisuus ja ensimmäinen kerta, heikompi kuin muut kerrat aktissa kun ”hiilokselta toiselle etenemme, yhä heikommin puhaltaen”. Teema on siis nietzscheläinen halu olla voimakkaasti olemassa, ja tuon voiman hiipuminen.

Arja Meskin käännös on saanut jo paljon kiitosta, se helpottaa hieman tämän filosofisen ja abstraktia kieltä käyttävän runoelman ymmärtämistä. Aila Meriluodon edellinen suomennos piti yllä jylhää, pitkää säettä ja polveilevaa virkettä, ja koettiin vaikeaksi. Meskin käännös onnistuu minusta loistavasti kokoelman alkupuolella, lopussa on pieniä hyytymisen merkkejä. Esimerkiksi tuo yllä siteerattu eläinelegian ensimmäisen virkkeen loppu on kummallinen : ”als Fallen, rings um ihren freien Ausgang/ ansoina pohjattoman sisimpämme tiellä.” Käännös viittaa ihmisen sisimpään kohdassa, jossa ylistetään pikemminkin ulos ja avoimeen pääsemistä.

Nykyaikaisen Rilke luennan kannalta hänen sisäisyysmystiikkansa on ehkä sitä vanhentuneinta kerrostumaa, joka nousee uusien näkökulmien tielle. Meskin käännöstulkinta ei ole väärä, mutta Rilke itse tuntuu säästävän tämän mystisen käänteiden vasta runoelman loppuun. Vasta lopussa Rilke esittää, että ihmisen katse sisimpään voitaisiin rinnastaa eläimen katseeseen ulos.

Rilken kokonaisessa kymmenen elegian sarjassa ’avoin’ (Das Offene) on keskeinen sana, eläimillä se on ulkoinen luonto, enkeleillä taivas jotka molemmat ovat tässä maailmassa, todellisuutemme läpi yltäviä kerroksia.

Ensimmäisen elegian enkeleille tämä 'avoin' on pyhä, kauhistuttava ja järkyttävän kaunis, tila jota ihminen ei kestä. Tämä ilmaistaan jo ensimmäisessä elegiassa:

...Eihän kaunis ole muuta
kuin kauhean alku. Sen vaivoin kestäimme,
sitä hartaasti ihailemme, koska se tyyneydessään
ei alennu tuhoamaan meitä....

'Avoin' on Rilken elegioissa ehkä abstraktein alue mitä kuvitella saattaa. Kyse on hypoteettisesta ja filosofisesta kehitelmästä, joka tietysti on kiinnostanut juuri filosofeja.

Mitä on tämä avonainen, jossa kaikki on yhtä aikaa eikä mikään rajaudu toisesta erilleen? Yksinkertaisesti se on hypoteesi tilasta, jota ei ajatella objektien avulla. Rilken vaikealta ja abstraktilta vaikuttava ajatuskuvio muuttuu helpoksi, kun huomaa että Rilke vastustaa objekteja. 'Avoin' tarkoittaa jotain, joka ei eristäydy omaksi itsekseen, kuten objektit. Se tarkoittaa kokonaisuuden avonaista tilaa, jossa ei ole kohteita eikä rajoja: ilman objekteja kaikki voi yltää rajattomasti kaikkeen.

Posthumanismin kannalta 'avoin' on Rilken eläinelegiassa kaiken inhimillisesti havaitun objektiivisen vastakohta. Mutta se, mikä on objektina mahdotonta esittää, on mahdollista kielen avulla. Anafora – puuttumisen kautta kuvaamista - voi pitää kielen lahjana Rilkelle. Ilman sitä eivät hänen elegiansa olisi mahdollisia, mutta anaforan myötä voimme kuvitella sellaisia voimakkaan olemisen tiloja joista ihmisellä ei ole mitään tietoa. Tällaisen visuaalinen esittäminen on mahdotonta, mutta kielessä voidaan kuvata sitä, mitä ei näy olevan. Eläinelegiassa voidaan kuvitella sitä, mitä eläimet äärimmäisen herkkien aistiensa avulla havaitsevat, tai voidaan kuvitella tila loputtomasti kukkiin puhkeava tila, tila vailla objekteja.

Meillä ei koskaan, ei yhtenäkkään päivänä,
ole edessämme puhdasta tilaa kukkien
loputtomiin puhjeta. Se on aina maailma,
ei koskaan Ei-missään vailla Eitä: ei puhdas,
valvoton tila jota hengittää.

'Avoin' on näin kuvattu inhimillisen tuolla puolen olevaksi, se on ei-maailma, jota ei voi tavoittaa tietoisuuden kautta. Tietoisuuden vastakohtia rakentavan luonteen vuoksi 'avonainen' ei voi olla mitään ymmärrettävää. Rilkeä auttava anafora, kaiken ihmiselle mahdottoman kuvaaminen, vain korostaa tätä pyrkimystä vapautua visuaalisista objekteista:

Kohtalomme on olla vastapäätä,
ei muuta mitään, aina vastapäätä.

Eläinelegiassa luonto on ihmiselle mahdoton tila, ihmisen erillisuus luonnosta vie ekokritiikin koskemaan myös biologiaa itseään. Jos kuuntelisimme Rilkeä nykyään, huomaisimme, että me emme tiedä mitään luonnon puoleista ekokatastrofista - tilanne on paljon epävarmempi kuin mitä voimme tietää.

Eläinelegiassa 'avoin' on mykkää, sanatonta ja vailla objekteja – eli käsittämätöntä. Rilkele se on jotain muuta, kuin mitä voi tulla tietoisesti tarkasteltavaksi ja vastapäätä asetetuksi, ja erilleen otetuksi. 1900-luvun alun kritiikki objektien erilleen ottamista kohtaan lienee vanhentunutta, ekosysteemin tai kontekstin tarkastelu lieventää hieman tätä kritiikkiä. Eläinelegian rajaton ja 'avoin' luonto ei voi olla ihmisen havaintojen avulla haltuun otettavissa, se siis näyttäisi korostavan ihmisen erillisyyttä luonnosta.

Rilkele siis luonto on 'avoin' absoluuttinen olemisen tila. Ihmisen on mahdotonta tavoittaa eläinten valppautta, ja olemista pelkäänsä tässä hetkessä. Rilke on tehnyt täydellisesti nykyhetkessä olemisesta ikään kuin paikan, jota hänen elegiansa kuvaavat. Enkelit ovat siellä, ja eläimet ovat siellä.

Duinin elegiat merkitsivät Rilkele käännekohtaa runoilijana, pyrkimys asettua 'avoimen' äärelle oli hänen myöhäiskautensa tavoite runoilijana. Rilke kuvaa muutosta siten, että varhaisvaiheessaan hän käsitteli luontoa aiheena ja vaikuttavina kuvina, myöhäiselle Rilkele luonto ei ole enää vain se mitä hän katsoo, vaan samalla hän kokee olevansa "luonnon edessä", tuhansien silmien katsottavana, sen äärellä ja usein myös sen esteenä.

Eläimen oleminen

Rilken runoissa ei inhimillisteta luontoa, ei haeta siitä humaaneja piirteitä. Hänen tavoitteensa oli päinvastainen. Rilke pyrki ilmaisemaan täyden olemisen mielikuvia ei-inhimillisen kautta, siksi ihmisen ja luonnon arvojärjestys on käännetty ympäri: inhimillinen on rajattua ja vähäpätöistä verrattaessa kauhistuttavaan mutta kauniiseen ei-inhimilliseen. *Duinin* kahdeksannessa elegiassa puhutaan siitä, kuinka eläinten oleminen on absoluuttista - avonaisessa olemista.

Sen mikä ulkopuolellamme on vain eläimen
kasvoista tiedämme: jo varhain lapsen
pyörrämme pakosta havitsemaan
taaksepäin, ei sitä avointa, syvää,
mikä eläimen kasvoista henkii vapaana kuolemasta.

Rilke on kääntänyt länsimaisen ajattelun arvot nurinpäin: kun humanistinen traditio pyrki inhimillisyyden nimissä alistamaan luonnon, niin Rilke hakee nietzscheläisen tradition mukaan sitä, mitä eläin voi opettaa

ihmiselle. Tällaisena eläin ei elegioissa ole fiktiivinen eikä faabelimainen hahmo, vaan inhimilliseen nähden rajahahmo. Se paljastuu meille vain suhteessa inhimilliseen, mutta on jotain muuta.

Kun eläimen oleminen paljastuu vieraana, se koetaan myös arvoituksellisena olemisen tapana. Aluperäiskulttuurien eläinkäsitykseen liittyvät demoniset piirteet ovat eräs tällaisen tuntemattomaan liittyvän pelon ja arvostuksen merkki. Modernina aikana eläintä pidetään joko subjektina tai objektina: eläimen inhimillistäminen subjektiksi (lemmikiksi) tai eläimen tulkitseminen objektiksi vailla salaisuutta (riista). Rilken tulkitsemana eläimen oleminen asettuu koko tuon jaon ulkopuolelle. Eläimeen kätkeytyy kokonaisvaltaisen, ruumiillisen, nykyhetkessä olemisen salaisuus.

Me yksin näemme kuoleman; vapaalla eläimellä
tuho on aina takana,
edessä Jumala, ja kulkiessaan se liikkuu
ikuisuudessa kuin kaivo.

Rilke käyttää tässä kristillistä mielikuvaa uudella tavalla: eläin on jo siirtynyt ajasta ikuisuuteen, mutta tarkkaan ottaen ikuisuus ei viittaa ajattomuuteen, pikemminkin jatkuvaan nykyisyyteen. Eläin kulkee ilman menneisyyttä ja tulevaisuutta, ikuisessa nyt-tilassa. Eläin on vapaa kuolemasta, mutta se ei tarkoita sitä etteikö se kärsisi ja kuolisi, mutta kuolemaa ei sille ole etukäteen olemassa.

Näin siis eläimen oleminen on jo perustaltaan erilaista kuin ihmisen ajallisuus ja historiallinen oleminen. Rilke ei pyri hahmottamaan sitä, kuinka eläin on vaan ilmaisee sen määrittämättömänä. Sitä ihminen ei voi nähdä: eläimen silmät ovat kuin pinta, jonka kalvoon heijastuu aavistus joka tulee syvältä tuntemattomasta. Eläimen oleminen on ”kaivo”, kun eläimen silmistä ei peilaudu inhimillinen katse vaan vieraus:

Luotua kohti kääntyneinä näemme siinä
vain vapauden heijastuman,
itsemme pimentämän. Tai kun eläin,
mykkä eläin tynnosti lävitsemme katsahtaa
kohtalomme on: olla vastapäätä

Ihminen ja eläin katselevat toisiaan erilaisista olemisen tiloista käsin, inhimillisen rajalla ihminen voi kuitenkin aavistaa eläimen olemisen tavan. Elegioissaan Rilke käsittelee kuolemaa ihmisen rajana, hetkeksi jolloin ihminen voi katsoa ’avoimeen’ ja tuolle puolen. Kuolema on tällainen ekstaasi jolloin ihmisen silmät eivät ole enää suunnattuna inhimilliseen maailmaan vaan ulos. Joskus elegioissa myös lapset ja

rakastavaiset voivat eläinten tavoin olla 'avonaisessa'. Rilken poettisessa todellisuudessa lapsi kasvatetaan tästä pois ja käännytetään inhimilliseen, kun taas rakastavaiset voivat ajoittain unohtaa tämän tietoisuuden.

Vaikka Rilke ei ajattele eläintä lajina eikä luonnontieteellisesti tunnettuna oliona, silti eläimellä ei ole tietoisuutta:

 Jos kaltaistamme tietoisuutta olisi
 varmassa eläimessä joka vastasuuntaan
 käy meitä kohti - se mukaansa tempaisi meidät
 vaellukseen.

Epäaito ja puolinen olemassaolo, ja ihmisen tila voisi paljastua jos olisi kohta jossa eläin voisi paljastaa itsensä ihmiselle, niin voidaan tulkita yllä oleva sitaatti. Tietoisuus on ainoa tie ihmiseen, ja hänen puhuttelemiseen. Mutta eläin katselee jotain muuta ihmisessä, eivätkä olemisen tasot kohtaa. Rilke ei selvästikään suhtaudu tietoisuuteen jonain, mikä nostaa ihmisen luonnon yläpuolelle. Tietoisuus tekee ihmisen erilliseksi luonnosta. Tämä ajatusperinne juontaa juurensa Descartesin oivalluksesta - ihmisessä varmaa on vain tietoinen mieli, joka tunnistaa itsensä. Näin kaikki muu olemassa oleva ymmärretään tietoisuudelle alisteisena. Koska eläimillä ei ole tietoisuutta, ne ovat vapaasti ihmisen käytössä. Rilke ei epäile Descartesin tietoisuus-teesiä, mutta Nietzschen tavoin hän näkee siinä myös vamma. Elegioissa tietoisuus on kuvattu väärin muodostuneeksi, esteeksi niin, että uudenlainen oleminen voi syrjäyttää vanhan muodon ja avata uuden maailman.

Lintu oppaana uuteen maailmaan

 Ja silti myös valppaan lämmintä eläintä
 painaa suuren raskasmielisyyden taakka ja suru.

Näkökulma eläimen olemiseen muuttuu elegian loppuvaiheessa, vastakohtaisuuteen tulee särö. Eläin ei aina olekaan niin täydellisesti läsnä oleva, sekin on maailmaan langennut, sitäkin painaa ”raskasmielisyyden taakka”. Jos Rilken eläinhahmoista on etsitty selkeää ihannetta, tässä ja nyt olevaa valppautta, se ei olekaan täydellistä. Runon alkuosa puhui välähdyksenomaisesta näkymästä absoluuttisen olemisen piiriin, loppuosa puolestaan tekee eroa eläinten eri olemistapojen välille. Kun ajattelemme Rilken eläinhahmoja mahdollisuuksina, ja viesteinä inhimillisen tuolla puolen, niin loppuosa valaisee näitä rajoja vielä uudella tavalla.

Nyt eläimen ja ihmisen yhteinen alue ei perustu tietoisuuteen, vaan yhteistä on halu olla olemassa ja sen riski sekä huoli.

Runon loppuosassa verrataan sääsken ja linnun erilaista olemassaoloa, siinä missä sääski (insinkt) elää koko elinkaarensa sisällä (Innen).

joka iäksi jää alkukohtuun:
oi sääsken onnea se sisällä tanssii
omissa häissäänkin, sillä kohtua on kaikki.

Tapa kuinka Rilke puhuu kohdusta, viittaa ensin hyönteisiin joille koko luonto on eräänlaista sisätilaa, ilman emosta vieroittamisen tuomaa epävarmuutta ja itsenäistymistä. Mutta linnulla on, elegian maailmassa samankaltainen riski ja epävarmuuden kokemus kuin ihmisellä. Tämä olemassaolon huoli on ihmiselle jotain josta käsin hän voi tunnistaa eläintä itsessään. Linnun on lähdettävä pesästään lentoon, ja silloin se joutuu kohtaamaan uuden ja vieraan tilan. Lintu osaa siirtyä toiseen maailmaan.

miten tyrmistyy kohdusta syntyvä,
jonka on noustava lentoon. Miten itseään
säikähtää, leikkaa ilmaa kuin kuppiin
piirtyvä särö.

Ihmisen tavoin lintu on eksistentiaalinen olento, vailla kysymystä tietoisuudesta, se on heitetty maailmaan. Rilken mukaan myös eläimillä on sydän, emotionaalinen keskus joka ei tarvitse tietoisuutta. Lintu pystyy olemaan vailla perustaa, ilmassa. Tämä linnun olemisen kaksinaisuus tekee siitä oppaan ihmiselle, liikkuu kahden maailman välillä. On olennaista, että tätä siirtymää 'avonaiseen' ei kuvata: siirtymän sijaan taivaalle piirtyy särö: kolmiulotteinen tila muuttuu kaksiulotteiseksi. Toisaalta särö on rikkoutumisen merkki, ja rikkoutuva ihminen on 'avonaisen' äärellä.

Rilken kuvastossa se taivas, jossa lintu lentää on sille ominaisinta ja aidointa tilaa, ja ihminen voi tavoittaa vastaavaa sisäisenä maailmanaan. Tämä käänne, jossa ihmisen keskeisin vapautumisen alue nähdään sisäisyyteen kääntymisenä, kuulostaa tavanomaiselta. Rilke käyttää tästä paradoksaalista termiä *Weltinnenraum* - maailman sisätila. Se ei ole luonnon kohtuun jäämistä, mutta se ei ole myöskään ihmisen sisäistä avaruutta. Se on liikettä sisäisestä ulos, näkymättömästä näkyvään - mutta siihen ei ihminen tunnu pystyvän siksi että hän on oppinut katsomaan väärin:

Ja meillä katse, aina ja kaikkialla
kaikeä, ei koskaan avointa kohti!